

JERUZALEM, STAD VAN DE GROTE KONING

JAAP DE VREUGD

De beroemde chassidische rebbe Levi Jitschak van Berditchew had de gewoonte om huwelijken als volgt aan te kondigen: 'Het huwelijk zal, zo God het wil, gesloten worden in de heilige stad Jeruzalem. Echter, als, wat God verhoede, de Messias vanwege onze zonden dan nog niet gekomen is, zal het huwelijk worden gesloten in Berditchew.'

Een verhaal met een vergelijkbare strekking hoorde ik een paar jaar geleden van een jonge vrouw die uit Oekraïne aliyah gemaakt had naar Israël. Ze had op internet nauwkeurig nagekeken hoe laat de bus naar Tel Aviv vertrok vanuit haar nieuwe woonplaats. Toen de bus bij de halte stopte en de deur openging, vroeg ze voor alle zekerheid: 'Is dit de bus naar Tel Aviv?' De chauffeur, overduidelijk een zeer orthodoxe man met een grote hoed en een lange baard, antwoordde: 'Nee, dit is de bus naar Jeruzalem, maar zolang de Messias nog niet gekomen is gaat hij naar Tel Aviv.' Deze voorbeelden tonen de enorme betekenis van Jeruzalem in relatie tot de verwachting van de Messias in de Joodse beleving. In dit artikel enkele opmerkingen over Jeruzalem in het jodendom.

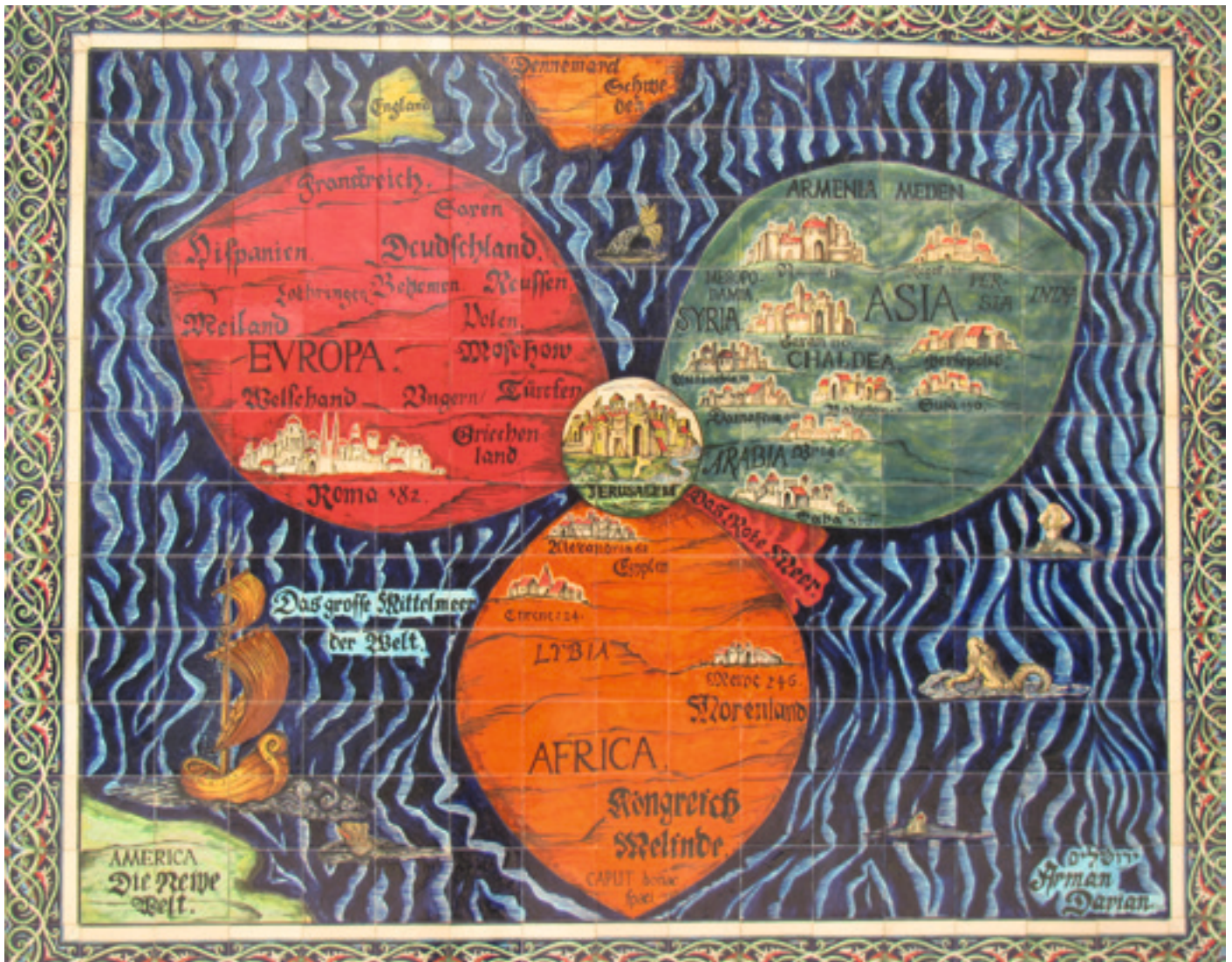
Indien ik u vergeete...

Wie zelfs ook maar oppervlakkig kennis maakt met het Joodse religieuze leven, bemerkt al spoedig welke grote plaats Jeruzalem daarin inneemt. De tekst uit Psalm 137:5, 'als ik u vergeet, Jeruzalem, laat dan mijn rechterhand zichzelf vergeeten', geeft daar kernachtig uiting aan. Dat psalmwoord is deel van een klacht van Joden in de ballingschap in Babel, na de verwoesting van de eerste tempel door Nebukadnezar, vele eeuwen geleden. In Babel konden ze Jeruzalem niet vergeten. En dat is de eeuwen door niet anders geworden. Ook niet

gedurende de grote ballingschap, die na de verwoesting van de tweede tempel door de Romeinen in de eerste eeuw van onze jaartelling begon en tot in onze tijd voortduurt. Jeruzalem blijft in alle omstandigheden een overheersende plek behouden in het Joodse leven. Dat blijkt uit de grote verzamelingen van de mondelinge traditie, Misjna en Talmoed, uit de rabbijnse commentaren op Thora en Talmoed, uit talloze andere geschriften, verhalen en gedichten: Jeruzalem staat centraal. De oriëntatie op Jeruzalem is ook heel fysiek: gebeden spreekt men uit in de richting van Jeruzalem en ook de synagogewand waaraan zich de Thorakast bevindt is naar Jeruzalem gericht. Alles is in feite rondom Jeruzalem gegroepeerd. Ik kom daar straks nog even op terug.

JERUZALEM IS VAN ENORME BETEKENIS IN DE MESSIASVERWACHTING

In de dagelijkse gebeden bidden Joden wereldwijd om de herbouw van Jeruzalem. Een van de belangrijkste gebeden uit de Joodse liturgie is het zogenaamde Achttiengebed (Sjemoné Esré), ook wel Amida (letterlijk 'staan') genoemd, omdat het staande wordt gebeden. Dit gebed dateert uit de rabbijnse tijd (de eerste eeuwen van onze jaartelling). Driemaal daags wordt het gebeden, tijdens het ochtendgebed, het middaggebed en het avondgebed; op de sjabbat wordt het nog een vierde keer gebeden, en op Jom Kippoer nog een vijfde keer. De tiende tot en met de vijftiende bede vormen een indringend gebed dat de messiaanse tijd spoedig zal aanbreken en de ballingen mogen terugkeren naar het land Israël. Met de blik gericht naar Jeruzalem bidt men in de tiende bede: 'Blaas de grote bazuin voor onze vrijheid en hef op de banier voor de inzameling van onze ballingen en zamel ons tezamen in uit de vier hoeken der aarde. Gezegend Gij, Here, die inzamelt de verstrooiden van zijn volk Israël.' De veertiende en de vijftiende bede verwoorden het verlangen dat God zal terugkeren naar Jeruzalem en de Messias zal zenden: 'En keer in erbarmen terug naar Jeruzalem, uw stad, en woon in haar zoals U gesproken hebt; bouw haar, binnenkort in onze dagen, tot een bouwwerk voor altijd, en bereid snel in haar de zetel van David. Gezegend Gij, Here, die Jeruzalem bouwt.' 'De spruit van David, uw dienaar, doe die snel ontspruiten en zijn hoorn verheffe zich door uw bevrijding; want op uw

Jeruzalem, centrum van de wereld

bevrijding hopen wij heel de dag. Gezegend Gij, Here, die de hoorn der bevrijding doet ontspruiten.' Is het niet indrukwekkend, dat nu al bijna twintig eeuwen dit intense verlangen met het Joodse volk meegaat? De onverbreekbare band tussen het Joodse volk en Jeruzalem komt hierin duidelijk uit. Dit is ongetwijfeld ook een van de bronnen van de beweging van het zionisme, die in de negentiende eeuw ontstond.

TEMPEL, STAD EN LAND ZIJN GODS ADRES IN DEZE WERELD

Vaak wordt beweerd dat zionisme in oorsprong een louter seculiere, nationalistische beweging was, maar alleen al de term 'zionisme' geeft aan, dat dat maar zeer ten dele waar is. Sion is immers een andere naam voor Jeruzalem. Wel is er soms sprake van geweest een willekeurig ander gebied aan te wijzen als oplossing voor het 'Joodse probleem', maar dat men voor de term zionisme koos maakt duidelijk dat oorsprong en bestemming van het Joodse volk nergens

anders dan alleen in Sion en Jeruzalem liggen. De verschillende zionistische congressen rond de eeuwwisseling 1900 hebben zich uiteindelijk nergens anders op gericht dan op het historische thuisland. Heel mooi komt dat uit in het Hatikwa, het zionistische lied van Naftalie Herz Imber, dat het volkslied van de staat Israël werd: 'Zolang als in ons hart de Joodse geest nog leeft, zolang kijken onze ogen verlangend oostwaarts naar Sion; nimmer hebben wij de hoop verloren, de hoop van tweeduizend jaar, eens weer in vrijheid in ons land te wonen, het land van Sion en Jeruzalem.' Opmerkelijk: het land heet 'het land van Sion en Jeruzalem'.

Navel van de aarde

Dat alles heeft natuurlijk diepe wortels in de traditie van Israël, in de schriftelijke en de mondelinge Thora en alles wat daaromheen gegroepeerd is. De Bijbel kent verschillende aanduidingen voor het land Israël en de stad Jeruzalem, zoals erfdeel des Heren, sieraadland, heilige bodem of navel van de aarde. Deze laatste uitdrukking gebruikt Ezechiël (38:12),

tabboer ha'arets: middelpunt, centrum van het land of van de aarde; er worden verschillende vertalingen gegeven.

De beste vertaling is volgens mij *navel van de wereld*. Een sprekende uitdrukking. Zoals de navel het middelpunt is van ons menselijk lichaam, zo is het land van God het middelpunt van de wereld. De rabbijnse literatuur gebruikt deze uitdrukking graag, om aan te geven dat het land inderdaad heel centraal is in het handelen van God. En centraal in het land is dan de stad van God. We zoomen daar even op in. Volgens de Thora heeft God de zeventig volkeren van de wereld een plaats gegeven naar het getal van de zonen van Jakob, zoals te lezen is in Deuteronomium 32:8 en 9: 'Toen de Allerhoogste aan de volken het erfelijk bezit uitdeelde, toen Hij Adams kinderen van elkaar scheidde, heeft Hij het grondgebied van de volken vastgesteld overeenkomstig het aantal Israëlieten. Want het deel van de HERE is zijn volk, Jakob is het gebied dat zijn eigendom is.' Opvallende woorden: Israël is Gods bijzondere volk, het woongebied van Jakob is zijn unieke eigendom. Om die navel van de aarde krijgen de zeventig volkeren (het getal van de wereldbevol-

king) hun woonplaats toegewezen. Heel de wereld wordt gegroepeerd rondom het land en de stad van God. In het land van God is Jeruzalem de navel, in Jeruzalem is de Tempelberg ('het land Moria') de navel, in de tempel is het heilige der heiligen het middelpunt, in het heilige der heiligen vormt de ark van het verbond met het verzoendeksel en de stenen tafelen het middelpunt: de troonzetel van de Eeuwige, of de voetbank van zijn voeten. Dat is de geografie van God.

JAKOB SLAAPT OP DE FUNDAMENTSTEEN VAN DE AARDE EN NOEMT DEZE 'HUIS VAN GOD'

Met andere woorden: de tempel, de stad en het land vormen het centrum van Gods handelen in en met deze wereld. Simpel gezegd: het is Gods adres in deze wereld. Jeruzalem is de thuisbasis van de Eeuwige van waaruit Hij de wereld zegent en zijn heilsplan voltooien zal.

Waarom Jeruzalem?

Volgens de rabbijnse opvatting is Jeruzalem ook de navel van het paradijs uit Genesis 1. We zijn denk ik gewend geraakt aan de gedachte dat het paradijs ergens in Mesopotamië gelegen moet hebben, maar het is natuurlijk toch wat vreemd dat de hof van Eden uitgerekend in het latere Babel gelegen zou hebben. Volgens Genesis 2 ontsprong er een rivier uit Eden, die zich in vier hoofdstromen splitste, die een groot gebied van Afrika tot Mesopotamië omzoomden. En in het centrum van dat grote gebied ligt het heilige land met Jeruzalem: de hof van Eden. Het land Moria, de rots waar later de tempel werd gebouwd, is naar rabbijnse opvatting de aanvang van de schepping. Die rots is de *even sjtija*, de fundamentsteen van de aarde. Volgens de Zohar, een mystiek geschrift uit de Joodse traditie, werd die grote rots losgemaakt van de troon van God en naar beneden geslingerd, en van daaruit schiep God de kosmos. Vandaar dat die rots waarop in het heilige der heiligen de ark des verbonds stond, in de Bijbel ook de troon van God of de voetbank van zijn voeten heet: hij ligt recht onder de hemelse troon van God. In de hof van Eden boetseerde de Schepper de mens Adam van aarde van het land Moria. Op diezelfde berg Moria vond de *akedat Jitschak*, de binding van Izaak plaats, terwijl het offer op het laatste moment door de engel [des Heren](#) verhinderd werd. Niet veel later komt de zoon van Izaak, Jakob, langs de berg Moria als hij vlucht voor zijn broer en op weg is naar zijn oom Laban.

MET DE ALTAREN CLAIMT ABRAM HET LAND VOOR DE GOD DIE HEM GEROEPEN HAD

Hij rust op de *even sjtija* en heeft de wonderlijke droom van een ladder naar de hemel, waarlangs de engelen omhoog en omlaag gaan. Wakker geworden noemt hij de naam van die plaats 'huis van God, poort van de hemel' (Gen. 28:17). Later

De droom van Jakob; Jan Luyken (1705-1707)
(Rijksmuseum Amsterdam)

werd hier de tempel gebouwd. Daarover straks meer. Omdat *sjtija* ook drinken kan betekenen, verwijst de fundamentsteen ook naar de oerbronnen van de aarde (zie de paradijsrivieren). In de profeten kunnen we lezen dat die oerbron nog steeds aanwezig is onder de berg Sion (Ez. 47:1; Jl. 3:18, Zach. 14:8), en in de eindtijd zelfs de wateren van de Dode Zee weer gezond zal maken.

Salem en Moria

De geschiedenis van Israël begint met de roeping en afzondering van Abram in Genesis 12. In het land Kanaän aangekomen, maakt God hem duidelijk dat dit het land is dat Hij voor het nageslacht van Abram bestemd heeft (vers 7). Abram trekt van de ene plaats naar de andere, overal altaren bouwde en de Naam des Heren aanroepend. Zo claimt hij als het ware het land voor de God die hem geroepen had: het land is van God, en niet van de goden. Volgens de rabbijnen was zijn ultieme reisdoel Jeruzalem, al zal het nog eeuwen duren voordat daar de tempel wordt gebouwd. Maar hij werd uit de rand van het oorspronkelijke paradijsgebied geroepen naar de navel van de wereld, waar God met hem een nieuw begin zou maken en zijn Naam uiteindelijk zou vestigen op de plaats die Hij zou aanwijzen. De eerste ontmoeting met Jeruzalem vond plaats toen Abram Melchizedek ontmoette in Salem.

ABRAMS ULTIEME REISDOEL WAS JERUZALEM

Deze Melchizedek wordt in de rabbijnse traditie geïdentificeerd als Sem, de zoon van Noach, bij wie de kennis van de levende God bewaard was gebleven. Melchizedek (koning van de gerechtigheid) was zijn ambtstitel als priesterkoning van Salem; Sem was zijn eigenaam. Genesis 14:18-20 vertelt van de indrukwekkende ontmoeting tussen deze beide mannen. De tweede ontmoeting van Abraham (zo genoemd sinds de naamsverandering in Genesis 17) met Jeruzalem lezen we in Genesis 22: het aangrijpende verhaal van de tiende en laatste beproeving van Abraham. God geeft hem de onmogelijke opdracht zijn zoon aan Hem terug te geven; de ultieme test of hij werkelijk in volstrekt geloof en overgave het begin kan zijn van Gods weg met Israël. Abraham moet naar het land Moria, om op 'een van de bergen die Ik u noemen zal Izak als brandoffer te offeren (vers 2)'. Op de rots in het land Moria, die we hierboven omschreven als de *even sjtija*, bouwt Abraham een altaar en bindt zijn zoon Izak, de *akedat Jitschak*. De engel [des Heren](#) voorkomt op het laatste nippertje dat Abraham Izak ook daadwerkelijk offert, en God zegt: 'Nu weet Ik dat u godvrezend bent' (vers 12). Abraham heeft in het centrum (de navel) van het land de ultieme test doorstaan. God kan zijn weg met hem en zijn nageslacht voortzetten. Aan de twee gebeurtenissen in Genesis 14 en 22 ontleent de stad Jeruzalem volgens de rabbijnen ook haar naam. Abraham noemde de naam van die plaats 'de HERE zal

voorzien' (vers 14, Hebreeuws: *Adonai jir'e*), maar Sem had de stad al de naam Salem gegeven. De Eeuwige wilde beide mannen recht doen, en voegde zelf de twee namen samen tot één naam: *jiré-sjaleem*, *Jeroesjalajiem*, Jeruzalem.

Stad van de tempel

Na verloop van eeuwen wordt Jeruzalem daadwerkelijk de stad van de tempel. Dat gaat van stap tot stap. De twee eerste stappen zijn boven omschreven: Salem en Moria. Aan het eind van de woestijnreis van veertig jaar, als het volk aan de grenzen van het beloofde land gekomen is, geeft de HERE aanwijzingen voor de eredienst aan Hem (Deut. 12). Om te beginnen moeten overal in het land de heidense cultusplaatsen worden afgebroken (vers 1-4), vervolgens zal de HERE zelf de plaats aanwijzen 'om zijn Naam daar te vestigen en zijn woning' (vers 5). Dat wordt nog eens gezegd in de verzen 11, 14, 18 en 21. Dat moet dus een heel bijzondere plaats worden, waar de HERE zijn Naam vestigt of doet wonen. Waar die plaats zal zijn, wordt nog niet gezegd, hoewel Abraham volgens de rabbijnen in visionaire toestand in Genesis 15 al een blik op Jeruzalem mocht hebben. Na de intocht van de stammen van Israël in het beloofde land wordt voorlopig de tabernakel, het verplaatsbare heiligdom uit de woestijntijd, geplaatst in Silo. Gedurende enkele generaties heeft het daar gefunctioneerd. Pas wanneer koning David de stad Jebus in het land Moria op de Kanaänieten verovert, blijkt dat de plek te zijn die God allang bedoelde. Het overvalt David dat hij voor zichzelf een paleis heeft gebouwd, maar dat er nog steeds geen onderkomen is voor de ark van het verbond, dus geen huis voor de Here. Het tijdelijke heiligdom in Silo is verbrand en de ark is na omzwervingen door het land van de Filistijnen in Kirjath-Jearim terechtgekomen en vandaar weer bij Obed-Edom.

ER ZIJN TWEE 'JERUZALEMMEN', EEN AARDS EN EEN HEMELS, MAAR ZE ZIJN HECHT VERBONDEN

Vervolgens laat David de ark overbrengen naar Jeruzalem en plaatst hem in een tent (1 Kron. 13, 15 en 16). Maar ook dat is nog maar voorlopig. 1 Kronieken 21 e.v. vertelt van de definitieve plaats van het heiligdom. Dat gaat wel via een ernstige zonde van David: hij organiseert een volkstelling om zijn macht en grootheid te laten blijken, maar dat was 'slecht in de ogen van God, daarom trof Hij Israël' (21:7). De toorn van God blijkt in een uitbraak van de pest, veroorzaakt door een engel, totdat God het genoeg vindt en de engel ophoudt bij de dorsvloer van Ornan (of Arauna) de Jebusiet (vers 15). Als David dan omhoogkijkt, ziet hij 'de engel van de HERE staan tussen de aarde en de hemel, met zijn uitgetrokken zwaard in zijn hand, uitgestrekt over Jeruzalem' (vers 16). Heilige vrees overvalt David en de mensen om hem heen. De engel zegt tegen de profeet Gad dat hij David moet opdragen de dorsvloer te kopen en daar een altaar voor de Here op te richten (vers

Een Joods huis heeft altijd een stuk onbepleisterde muur.

18 v.v.). Dat is voor David de aanwijzing van de plaats voor de tempelbouw. Hij geeft opdracht tot alle voorbereidingen voor de bouw van een heiligdom voor God, dat uiteindelijk door zijn zoon Salomo gerealiseerd zal worden (1 Kron. 21-28 en 2 Kron. 3-7). De plek waar de engel des Heren blijft staan, is de rots van Moria, de fundamentsteen van de aarde, de navel van de wereld. Straks zal de ark van het verbond met de stenen tafelen van de Thora rusten in het heilige der heiligen op deze steen. De beweging die in Genesis 14 begonnen is, komt hier tot haar doel: een woning voor de God van Israël, een plaats waar zijn Naam zich zal vestigen. Dat wordt het geestelijk middelpunt, het spirituele brandpunt van de wereld als de *Sjechiena*, de aanwezigheid van de Eeuwige, in de gestalte van een wolk zijn intrek neemt in het heiligdom. Alle gebeden van Israël en van de volkeren stijgen via deze spirituele plek naar de hemelse troon van God. Hemel en aarde raken hier elkaar. Vandaar dat Jeruzalem volgens Psalm 122 'wel samengevoegd' is (vers 3). Volgens de Talmoed duidt dit op de relatie tussen het aards en het hemels Jeruzalem, die 'hecht

samengevoegd' zijn. Deze gedachte wordt ontleend aan het taalkundig gegeven dat *Jeroesjalajiem* in het Hebreeuws een zogenaamde dualis is, een tweevoud: er zijn twee 'Jeruzalemmen', een aards en een hemels, maar ze zijn hecht verbonden.

Perspectief

Intussen leeft Israël nog steeds in de situatie van ballingschap en een verwoeste tempel. Jaarlijks wordt op de negende van de maand Av getreurd om de verwoesting van de beide tempels die de geschiedenis van Israël kent. Op iedere Joodse bruiloft wordt een glas vertrappt ter herinnering aan die verwoesting. Van iedere Joodse woning in de diaspora wordt een stuk van de muur onbepleisterd gelaten omdat het niet de definitieve woning kan zijn. Joodse vrouwen dragen nooit al hun sieraden tegelijkertijd omdat de vreugde niet volmaakt is zolang de tempel is verwoest.

ELKE JOODSE WONING IN DIASPORA HEEFT EEN STUK ONBEPLEISTERDE MUUR

We begonnen met citaten uit het gebedenboek, waaruit blijkt hoe intens nog altijd de verbondenheid met Jeruzalem is. Maar we zien ook met verwondering en blijdschap hoe profetische beloften van herstel in vervulling beginnen te gaan. Ballingen keren terug, er is weer een Joodse staat, en de Oude Stad van Jeruzalem (de plek waar het om gaat, de navel van de aarde) is weer in Joodse handen. De tijd komt dat Jeruzalem weer in alle duidelijkheid de stad van de grote Koning zal zijn. In de dagen van de Messias wordt de tempel herbouwd en de *Sjechiena* neemt opnieuw intrek in het heiligdom, dat dan ook een huis van gebed voor alle volkeren zal zijn (Jes. 56:7; zie ook Jes. 2). De ruimte ontbreekt nu om de vele profetieën die spreken over het herstel van Jeruzalem en de tempel aandacht te geven. Laat ik me beperken tot Ezechiël 43:7: 'Dit [de herstelde tempel] is de plaats van mijn troon en de plaats van mijn voetzolen, waar Ik voor eeuwig wonen zal onder de kinderen Israëls.' PP